

'S-HERTOGENBOSCH

DE MEERENDONK

Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven

BAAC-project 06.178

November 2006

'S-HERTOGENBOSCH

DE MEERENDONK

Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven

BAAC-project 06.178

November 2006

Status
Definiet

Auteur(s)

drs. J.F. van der Weerden
drs. M.C. Brouwer

COLOFON

ISBN: 90-5985-630-9

Redactie: drs. R.J.M. van Genabeek
Tekst: drs. M.C. Brouwer
drs. J.F. van der Weerden
Veldwerk: drs. A.C. van de Venne
drs. J.F. van der Weerden
Graafmachine: P.J.M. van Luytelaar (Barten bv)
Tekeningen: drs. F.C. Schipper (BAM)
drs. M.C. Brouwer
Vondstdeterminatie: P. Dijkstra
Copyright: Gemeente 's-Hertogenbosch / BAAC bv, 's-Hertogenbosch

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente 's-Hertogenbosch en/of BAAC bv te 's-Hertogenbosch.

BAAC bv

onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Postbus 2015
7420 AA Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoudsopgave

1 Inleiding	3
2 Ligging en aard van het terrein	4
3 Historische en archeologische achtergronden	6
4 Vraagstellingen	8
5 Werkwijze	9
6 Resultaten	11
7 Conclusie en waardering	13
8 Literatuur	14

1 Inleiding

In opdracht van de afdeling BAM (Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten) van de gemeente 's-Hertogenbosch heeft van 19 juni tot en met 26 juni 2006 een Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. proefsleuven (IVO-P) plaatsgevonden op enkele percelen in het plangebied Meerendonk, gelegen tussen de Gestelse buurt in het westen en de voormalige vuilstort in het oosten.

Op de onderzoekslocatie is woningbouw gepland. Het hiermee gepaard gaande grondverzet kan eventueel aanwezige archeologische resten ernstig bedreigen. Hoewel het plangebied een middelhoge archeologische waardering heeft, zijn in de omgeving voldoende archeologische resten aangetroffen om een onderzoek te rechtvaardigen.

Het onderzoek is uitgevoerd door medewerkers van het bureau BAAC bv en vanuit de gemeente begeleid door dhr. E. Nijhof. De documentatie en materiele vondsten van de veldwerkzaamheden zijn overgedragen aan de afdeling BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Administratieve gegevens:

Gemeente: 's-Hertogenbosch
Plaats: 's-Hertogenbosch
Toponiem: Meerendonk
Centrumcoördinaten: 151.250/410.500
Opgravingscode: HTMD
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 18642
ARCHIS-onderzoeksnummer: 15655
Opdrachtgever: gemeente 's-Hertogenbosch
Bevoegd gezag: gemeente 's-Hertogenbosch

2 Ligging en aard van het terrein

De onderzoekslocatie is gelegen tussen de Gestelse buurt in het westen, de Poeldonkweg in het noorden, de voormalige vuilstort in het oosten en kantorenpark de Pettelaar in het zuiden. Het onderzoeksgebied is ca. 6 ha. groot en bestaat voornamelijk uit weilanden. Deze weilanden zijn in gebruik als hooiland, trapveldje, hondensportvereniging-oefenterrein en hobbydierenstalling.

Omdat het onderzoeksgebied aan de rand van de bebouwde kom ligt, is het voor de geomorfologische kaart (kaartblad 45) niet gekarteerd. Ten oosten van de A2 lopen echter enkele evenwijdig aan elkaar gelegen dekzandruggen, die doorlopen tot op het onderzoeksterrein. Deze dekzandruggen zijn ontstaan in het Weichselien¹ (115.000 tot 12.000 voor Chr.) en hebben voor stagnatie van de afwatering van de in het gebied aanwezige beken, zoals de Aa en de Dommel, gezorgd. Hierdoor is een drassig gebied ontstaan, het Bossche Broek, waartoe ook het onderzoeksgebied behoort. De aanwezige dekzandruggen zijn ten dele verspoeld en afgedekt door veen en/of overstromingsmateriaal. Naast de dekzandruggen komen in de omgeving ook geïsoleerde zandopduikingen voor, zoals de Meerendonk, de Eikendonk en de Baseldonk.

De hoogte van het huidige maaiveld varieert van 2,50 tot 3,80 meter +NAP. Binnen de onderzoekslocatie bevinden zich de restanten van twee kleine dekzandkoppen, namelijk ter hoogte van (de zuidelijke hoek van) put 2 en (de noordwestelijke hoek van) put 3. De dekzandondergrond is hier gelegen op een gemiddelde hoogte van circa. 3,20 meter +NAP. De twee kleine dekzandkoppen bevinden zich op een hoogte van circa. 3,60 meter +NAP. Ten tijde van het onderzoek bedroeg de grondwaterspiegel 2,00 meter +NAP.

¹ Weichselien: Geologische periode (laatste ijstijd, waarin het landijs Nederland niet bereikte), ca. 110.000-11.500 jaar geleden.

Afb. 1. Ligging van de onderzoekslocatie.

3 Historische en archeologische achtergronden

Voor het onderzoeksgebied zijn weinig historische gegevens bekend. Oude kaarten, waaronder de kadastrale minuut, laten geen bebouwing op de locatie zien. Dit is niet verwonderlijk, aangezien het onderzoeksgebied relatief laag gelegen is, in een gebied dat af en toe onder water kwam te staan. Bij hoge waterstand in de Maas werd bij het dorp Beers een overlaat, een verlaagd dijkgedeelte, actief waardoor het overtollige water door de polders naar de Dieze kon stromen. Deze waterstroom werd de Beerse Maas genoemd en zorgde voor overlast bij het afwateren van de Aa en de Dommel. Hierdoor kwamen hele stukken land ten zuiden van Den Bosch onder water te staan. Naast natuurlijke overstromingen had het onderzoeksgebied ook nog te maken met inundaties. Het gebied was gelegen in een zogenaamde inundatiekom, een gebied dat in tijden van oorlog onder water gezet kon worden. Rond Den Bosch waren vijf van dergelijke kommen aanwezig. Het onderzoeksgebied behoorde tot de kom die

Afb. 2. Werkzaamheden in proefsleuf 1.

bestond uit het gehele Bossche Broek. Het gebruik van inundaties rond de strategische stad Den Bosch komt al vanaf de zestiende eeuw voor. Een andere reden voor het ontbreken van bebouwing kan zijn dat het onderzoeksgebied binnen de zogenaamde “verboden kringen” heeft gelegen.² Dit zijn gebieden waarin, om militaire redenen, niet gebouwd mocht worden. Meestal had een dergelijk verbod te maken met het vrijhouden van het schootsveld. Het onderzoeksgebied hoorde mogelijk tot de verboden kring van de Pettelaarse schans(1623). Mogelijk heeft op de dekzandkoppen in de directe omgeving zandwinning plaatsgevonden voor de aanleg van de vestingwerken.

Op grond van ondermeer de bodemgesteldheid, de landschappelijke ligging en archeologische vondsten uit de omgeving heeft het terrein op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) een middelhoge verwachting gekregen. Van het onderzoeksgebied zelf zijn geen archeologische meldingen bekend. De omgeving, en dan met name de terreinen aan de overzijde van de snelweg A2, is echter rijk aan archeologische resten. Op een perceel aan de Kloosterstraat is in 1983 door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) een archeologisch onderzoek uitgevoerd (Archis waarnemingsnummer 30267).³ Daarbij zijn drie bewoningsclusters uit de IJzertijd aangetroffen, alsmede een grafmonument uit de Midden Bronstijd. Losse vondsten uit de Romeinse tijd doen verder een nederzetting uit die periode in de onmiddellijke omgeving vermoeden.

Op en rondom de Eikendonk zijn vondsten gedaan uit het Neolithicum, de IJzertijd en de Late Middeleeuwen.⁴ Deze laatste behoren tot het klooster Barbaradal, in 1467 gesticht als tijdelijke huisvesting voor Karthuizers en later als Tertiarissen klooster. Het klooster is in het midden van de 17de eeuw opgeheven.

2 Willems/Steketee, 2003.

3 Verwers, 1991.

4 Genabeek/Nales, 2004.

4 Vraagstellingen⁵

Voor de algemene vraagstellingen wordt verwezen naar de 7 onderzoeksvelden die vanaf de aanvang van het systematisch archeologisch onderzoek in 's-Hertogenbosch gehanteerd worden. Voor de landelijke nederzettingen in de omgeving van de stad zijn alleen de volgende twee onderzoeksvelden van belang. Bij ieder onderzoek wordt nagegaan of het desbetreffende onderzoek kan bijdragen aan de oplossing van de vragen die voortkomen uit de geformuleerde onderzoeksvelden.

Onderzoeksvelden:

1. De geomorfologische situatie, het opbouwen van een beeld van de natuurlijke ondergrond (hoogteligging) van het landelijk gebied inclusief de verdwenen natuurlijke waterlopen en de afzettingen die zich gedurende deze perioden hebben gevormd.
2. Het beeld van de bewoning (nederzettingen) gedurende de prehistorie, Romeinse tijd, Middeleeuwen en Post-Middeleeuwen in de directe omgeving van de stad.

Specifieke vraagstellingen:

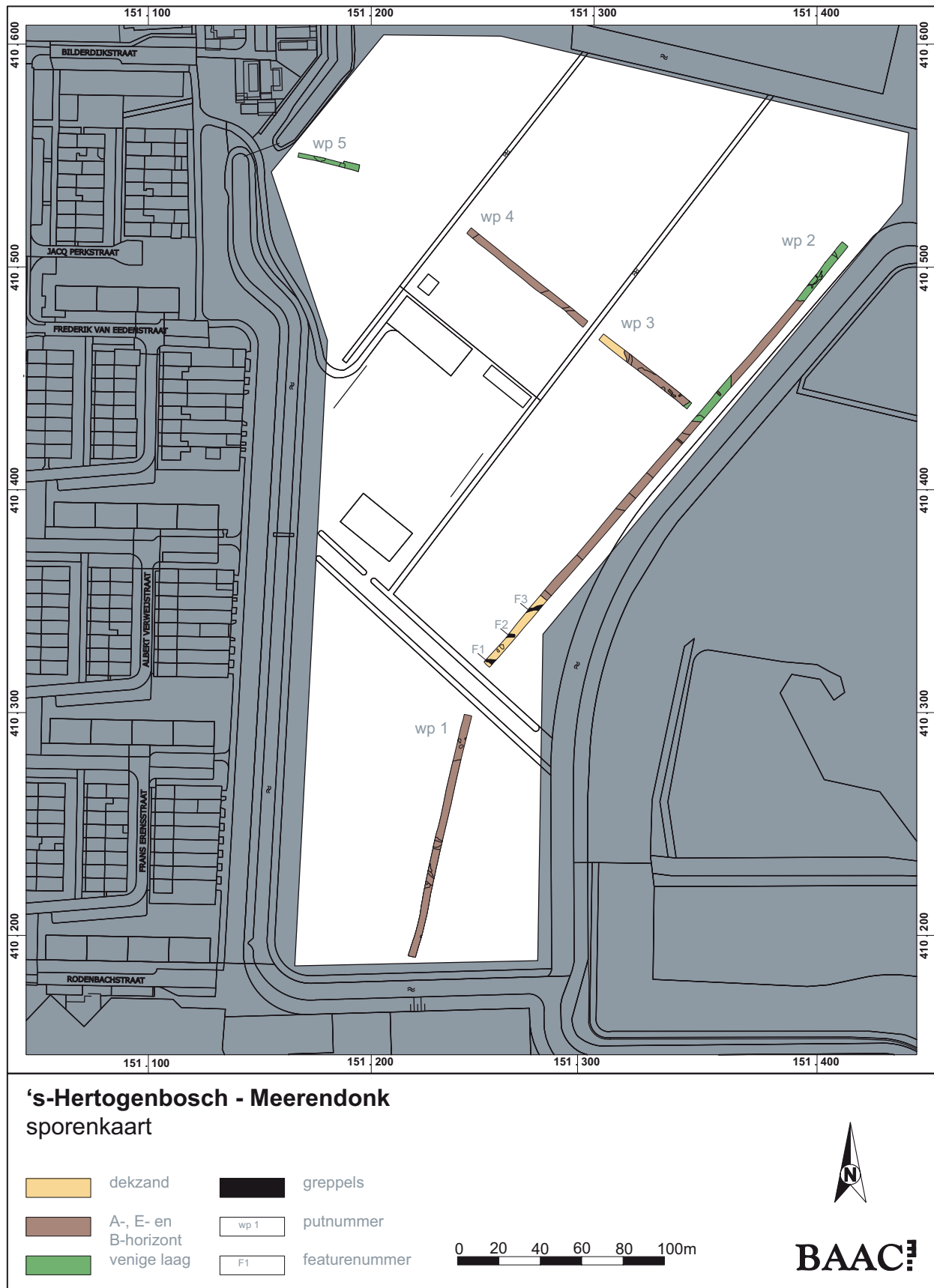
1. Is er sprake van een natuurlijke profielopbouw, of is deze door latere grondwerkzaamheden verstoord?
2. Is er sprake van bewoningssporen uit de prehistorie en de middeleeuwen?
3. Is er sprake van grafmonumenten uit de prehistorie en de middeleeuwen?
4. Indien bovenstaande zaken niet meer aanwezig zijn, zijn er aanwijzingen dat deze sporen wel aanwezig zijn geweest?

5 Nijhof, 2006.

5 Werkwijze

Op het terrein zijn in totaal vijf proefsleuven aangelegd. De sleuven 1 en 2 liggen in elkaars verlengde en lopen van zuidwest naar noordoost. De sleuven 3 t/m 5 liggen haaks op de vorige twee georiënteerd, eveneens in elkaars verlengde. De breedte van de sleuven bedraagt ca. 3,5 meter, met een totale lengte van ca. 500 meter. Het aantal opgegraven vierkante meter bedraagt ca. 1800 m². Hoewel de ligging van de proefsleuven ten gevolge van perceelsgrenzen zoals greppels enigszins is aangepast, is de globale ligging zoals gepland.

Van de sleuven zijn het vlak (1:50) en om de 20 meter profielstaatjes (1:20) getekend. Alle vlakken en enkele kenmerkende profielen zijn gefotografeerd. Verder zijn van de vijf proefsleuven zowel het vlak als het maaiveld gewaterpast.

Afb. 3. Ligging van de proefsleuven.

6 Resultaten

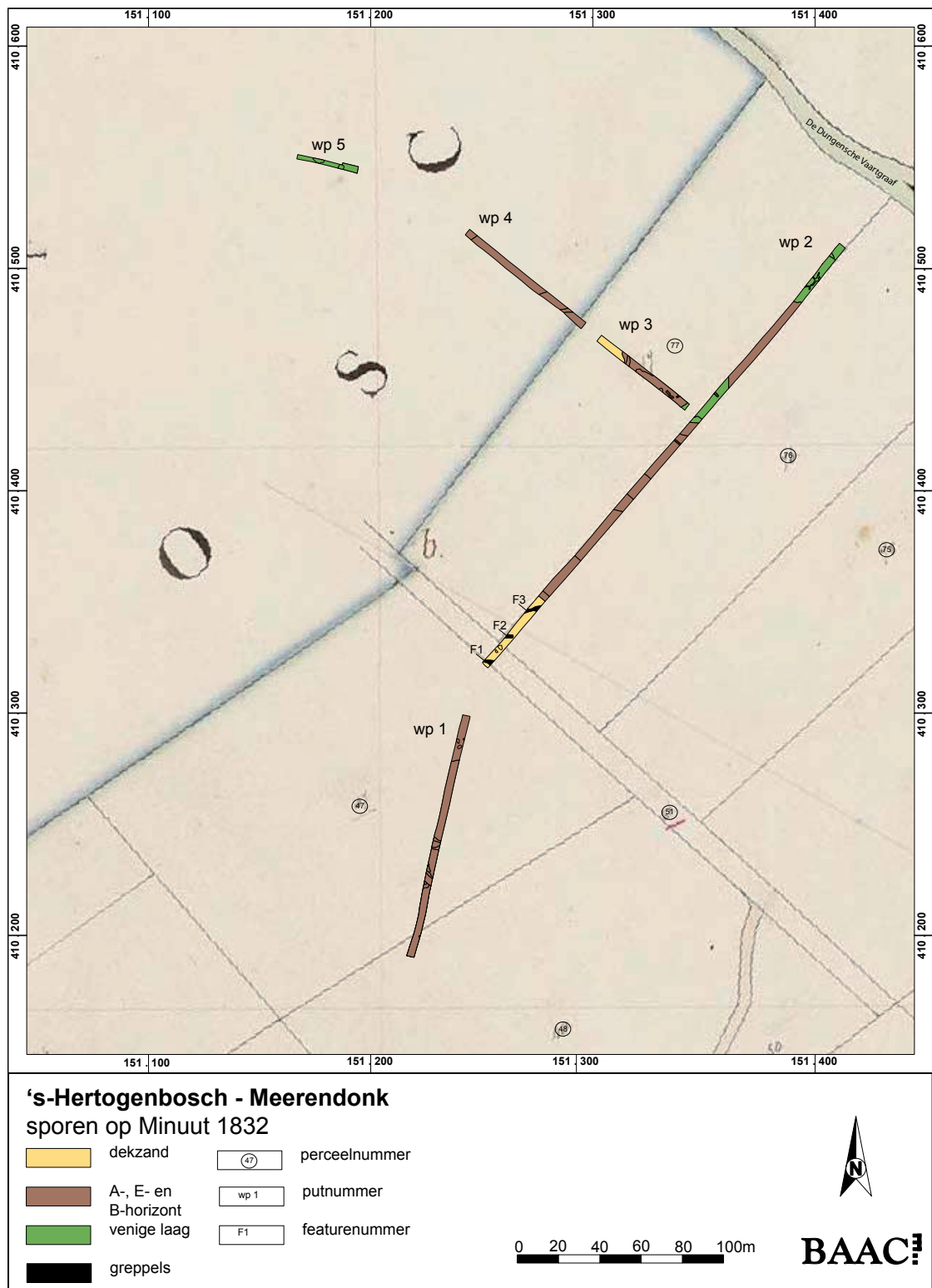
Binnen de onderzoekslocatie bevinden zich de restanten van twee kleine afgetopte dekzandkoppen. Ter hoogte van (de zuidelijke hoek van) put 2 en (de noordwestelijke hoek van) put 3 zijn restanten van een dekzandondergrond aangetroffen. Het overige deel van de vlakken bestaat uit een podzol met een A-, E-, B-horizont en op enkele plaatsen een venige laag (zie Afb. 3). Deze venige laag is ontstaan doordat de aanwezige dekzandruggen ten dele zijn verspoeld en afgedekt door veen en/of overstromingsmateriaal.

De antropogene sporen die tijdens het onderzoek zijn aangetroffen, bevinden zich op de afgetopte dekzandruggen. Het betreft een drietal greppels (F1 t/m 3) in werkput 2. De vulling van de greppels bestaat uit licht bruin zand. F3 is gecoupeerd en heeft een diepte van 14 cm onder het vlak. De greppels lopen grofweg parallel aan elkaar en hebben een oost-west oriëntatie. Zowel greppel F1 en F2 als greppel F2 en F3 liggen op 14 meter van elkaar. Hoewel geen vondsten zijn aangetroffen, lijkt het niet om recente greppels te gaan.

Wanneer de aangetroffen greppels op de Minuut van 1832 worden geplot, bevinden deze zich op de percelen 51 en 76. Volgens de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel der grondeigenaren (OAT) waren deze percelen destijds in gebruik als hooiland. Gezien de afmetingen is het denkbaar dat perceel 51 als veedrift is gebruikt. Hoewel F1 ongeveer ter hoogte van de zuidwestelijke perceelsgrens van perceel 51 ligt, komt de richting van beide greppels niet overeen. F2 zou eventueel de noordoostelijke grens van perceel 51 kunnen zijn, maar ligt eigenlijk te ver in oostelijke richting. F3 kan tenslotte aan geen enkele perceelsgrens op de Minuut worden gekoppeld.

Hoewel de grens tussen perceel 47 en 48 en tussen perceel 76 en 77 respectievelijk in proefsleuf 1 en 2 zouden moeten liggen, zijn deze niet aangetroffen. Het lijkt er dan ook op dat de percelen niet door middel van greppels, maar door bijvoorbeeld grenspalen van elkaar werden gescheiden. In dat geval zouden de aangetroffen greppels gebruikt kunnen zijn om de percelen te ontwateren op de bijvoorbeeld De Dungensche Vaartgraaf ten oosten van de percelen. Aannemelijker is echter een functie als veedrift, bestaande uit een greppel met daarnaast bijvoorbeeld een heg. Het lijkt er in ieder geval op dat de greppels bij een oudere percelering hebben behoord, maar dit is vanwege het ontbreken van vondstmateriaal niet met zekerheid vast te stellen.

De enige vondst die tijdens het onderzoek is aangetroffen, is een vuurstenen mantelafslag afkomstig is uit de noordoostelijke hoek van werkput 2. De afslag is waarschijnlijk afkomstig van een vindplaats in de omgeving en is na verspoeling secundair in de venige laag terecht gekomen. De vondst moet in het Mesolithicum of Neolithicum geplaatst worden, een preciezere datering is niet mogelijk.

Afb. 4. Proefsleuven op de Minuut van 1832.

7 Conclusie en waardering

In het onderzoeksgebied zijn op het drietal greppels na geen archeologische resten aangetroffen. Deze sporen bevinden zich op de afgetopte dekzandkop in werkput 2, in een schone C-horizont zonder bioturbatie en resten van de E/B-horizonten. Indien deze aftopping inderdaad heeft plaatsgevonden in het kader van de zandwinning voor de vestingwerken, geeft dat het begin van de 17de eeuw als terminus post quem voor de greppels.

De waardering van het onderzoeksterrein wordt conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) uitgevoerd. Hierbij wordt naar verschillende zaken gekeken, zoals de gaafheid van de vindplaats, de conservering van de sporen en het vondstmateriaal, de zeldzaamheid van hetgeen is aangetroffen etc.

's-Hertogenbosch - Meerendonk		
Waarden	Criteria	Scores
Beleving	Zichtbaarheid	nee
	Herinneringswaarde	nee
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	1 (laag)
	Conservering	3 (hoog)
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	1 (laag)
	Informatiewaarde	1 (laag)
	Ensemblewaarde	1 (laag)
	Representativiteit	n.v.t

Tabel 1: Waardering van de onderzoekslocatie.

In het onderzoeksgebied zijn slechts drie sporen aangetroffen. De drie greppels zijn niet in het huidige landschap zichtbaar, waardoor van beleving geen sprake is. Met uitzondering van de aftopping is het bodemarchief zowel in horizontale als verticale zin goed bewaard gebleven. De conservering van de sporen is goed, de gaafheid daarentegen is slecht aangezien alleen de onderkant van de greppels is aangetroffen. Omdat zich op de flanken van de dekzandrug geen sporen bevinden en ook vondstmateriaal ontbreekt, lijkt het er op dat in het onderzoeksgebied verder geen archeologische resten aanwezig zijn geweest. Door het ontbreken van vondsten kunnen overigens ook geen uitspraken gedaan worden over de conserveringsgraad van de verschillende materiaalcategorieën. Wat betreft de inhoudelijke kwaliteit kan worden opgemerkt dat de greppels niet zeldzaam zijn en ook geen bijzondere informatie waarde hebben. Omdat de greppels niet duidelijk tot een vindplaats horen, scoort ook de ensemblewaarde laag. De representativiteit is bij dit onderzoek niet van toepassing. Gezien de resultaten van het proefsleuvenonderzoek wordt verder archeologisch onderzoek niet aanbevolen. Eventueel kunnen de bouwwerkzaamheden op de kleine zandkoppen archeologisch begeleid worden.

8 Literatuur

Boekwijt, H.W./H.L. Janssen, 1988: *Kroniek bouwhistorisch en archeologisch onderzoek*, 's-Hertogenbosch nr. 1.

Genabeek van, R.J.M./T. Nales, 2004: *'s-Hertogenbosch Omgeving Kloosterstraat. Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek*. BAAC-rapport 03.056, Deventer.

Hoogma, D./A. Steketee, 1996: *'s-Hertogenbosch Waterstad. Een historische waterstaatkundige verkenning*, 's-Hertogenbosch.

Janssen, H.L. (red), 1983: *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch.

Nijhof, E., 2006: Programma van Eisen; Inventariserend Veldonderzoek IVO (proefsleuven), 's-Hertogenbosch.

Steketee, A., 2000: *Waterstaatkundige werken in 's-Hertogenbosch. Een cultuurhistorische inventarisatie*, Utrecht.

Verhees, E./A. Vos, 2005: *Historische atlas van 's-Hertogenbosch. De ruimtelijke ontwikkeling van een vestingstad*, Amsterdam.

Verwers, W.J.H., 1991: *Bewoningssporen uit de vroege ijzertijd aan de Kloosterstraat te Den Dungen*. In: H. Fokkens en N. Roymans (red.): *Nederzettingen uit de Bronstijd en Vroege IJzertijd in de Lage Landen*. P. 163-170. (Nederlandse Archeologische Rapporten 13) Amersfoort.

Willems, J.M.J./A. Steketee, 2003: *Verboden kringen. Vrije schootsvelden en inundaties rond 's-Hertogenbosch in de 19^e eeuw*. 's-Hertogenbosch.